

Спеціалізований рецензований науково-практичний журнал для педіатрів та сімейних лікарів

Здоров'я[®] ДИТИНИ

Том 15, № 7–8, 2020

ISSN 2224-0551 (print), ISSN 2307-1168 (online)

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС
95264
www.mif-ua.com

ЗАСЛАВСКИЙ[®]
Издательский дом

Том 15, № 7–8, 2020

ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»
Донецький національний медичний університет

Здоров'я дитини
Здоровье ребенка
Child's Health
Zdorov'e rebenka

Спеціалізований рецензований науково-практичний журнал
Заснований в липні 2006 року
Періодичність виходу: 8 разів на рік

Том 15, № 7-8, 2020

Включений в наукометричні і спеціалізовані бази даних НБУ ім. В.І. Вернадського, «Україніка наукова», «Наукова періодика України», JIC index, Ulrichsweb Global Serials Directory, CrossRef, WorldCat, Google Scholar, Science Index, «КіберЛенінка», ICMJE, SHERPA/RoMEO, NLM-catalog, NLM-Locator Plus, OpenAIRE, BASE, ROAD, DOAJ, Index Copernicus, EBSCO

mif.ua.com

journals.urau.ua

Спеціалізований рецензований
науково-практичний журнал

Том 15, № 7-8, 2020

ISSN 2224-0551 (print), ISSN 2307-1168 (online)

Передплатний індекс 95264

Співзасновники: ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», Донецький національний медичний університет, Заславський О.Ю.

Завідуюча редакцією

Купріненко Н.В.

Адреси для звертань

З питань передплати info@mif-ua.com
тел. +38 (044) 223-27-42
+38 (067) 325-10-26

З питань розміщення реклами та інформації
про лікарські засоби

reclama@mif-ua.com
office@zaslavsky.kiev.ua
pavel89karpinskiy@gmail.com
v_iliyana@ukr.net

На обкладинці: Казарян Давід, 1 рік 10 міс.
Фото надане: Казарян Арміне

Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Наказ МОН України від 28.12.2019 р. № 1643. Категорія Б

Рекомендується до друку та до поширення через мережу Інтернет рішенням ученої ради ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України» від 26.11.2020 р., протокол № 4

Українською, російською та англійською мовами
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 21341-11141ПР. Видано
Міністерством юстиції України 09.06.2015 р.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 13,25
Зам. 2020-childshealth-109-110. Тираж 12 000 пр.

Адреса редакції:
Україна, 04107, м. Київ, а/с 74
E-mail: medredactor@i.ua
yulish.yevgeniy@gmail.com
alexabaturov@i.ua
(Тема: До редакції журналу «Здоров'я дитини»
www.mif-ua.com
http://childshealth.zaslavsky.com.ua

Видавець Заславський О.Ю.
Адреса для листування: а/с 74, м. Київ, 04107
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2128 від 13.05.2005

Друк: ТОВ «Ландпрес»
Вул. Алчевських, 2, м. Харків, 61002

Головний редактор
Абатуров О.Є.

Редакційна колегія

Бекетова Г.В. (Київ)
Больбот Ю.К. (Дніпро)
Волосовець О.П. — заступник головного редактора (Київ)
Гнатейко О.З. (Львів)
Дегтяр В.А. (Дніпро)
Іванов Д.Д. (Київ)
Крамарьов С.О. (Київ)
Кривопустов С.П. (Київ)
Крючко Т.О. (Полтава)
Леженко Г.О. (Запоріжжя)
Овчаренко Л.С. (Запоріжжя)
Омельченко Л.І. (Київ)
Сукало О.В. (Республіка Білорусь)
Хайтович М.В. (Київ)
Чернишова О.Є. (Лиман)
Guggenbichler J. Peter (Німеччина)
Landrigan Philip J. (США)
Valenta Rudolf — заступник головного редактора (Австрія)
Vasylyeva Tetyana L. (США)
Yulish Yevgeniy I. — заступник головного редактора (Ізраїль)

Наукові консультанти

Антипкін Ю.Г. (Київ)
Аряєв М.Л. (Одеса)
Бережний В.В. (Київ)
Бондаренко І.М. (Дніпро)
Майданник В.Г. (Київ)

Відповідальний секретар
Борисова Т.П. (Дніпро)

Редакція не завжди поділяє думку автора публікації. Відповідальність за вірогідність фактів, власних імен та іншої інформації, використаної в публікації, несе автор. Передрук та інше відтворення в якій-небудь формі в цілому або частково статей, ілюстрацій або інших матеріалів дозволені тільки при попередній письмовій згоді редакції та з обов'язковим посиланням на джерело. Усі права захищені.

© ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», 2020
© Донецький національний медичний університет, 2020
© Заславський О.Ю., 2020

Людина, яка перемогла дві епідемії (до 160-річчя з дня народження епідеміолога В.А. Хавкіна)

Резюме. Метою публікації є запрошення згадати і вшанувати видатного епідеміолога Володимира Ароновича Хавкіна (1860–1930), який народився і навчався в Україні, а працював у Франції, Індії та Великобританії. Згадано видатних учених, які оточували В.А. Хавкіна: Ілля Мечникова, Луї Пастера, Джозефа Лістера. Розроблені та впроваджені в медичну практику В.А. Хавкіним вакцини проти холери та чуми, що врятували багато мільйонів людських життів, з невеликими модифікаціями використовують й понині. Названий на честь В.А. Хавкіна Науково-дослідний інститут мікробіології та епідеміології в м. Мумбаї (Індія) й зараз активно працює у галузі медицини, зокрема над проблемою подолання пандемії COVID-19.

Ключові слова: Хавкін; епідеміолог; вакцина проти холери; вакцина проти чуми

На півдні України, на березі Азовського моря, розташувалось курортне місто Бердянськ. Може бути, що саме завдяки дивовижному морському повітрю, змішаному зі степовими ароматами, або завдяки впливу унікальної етнічної суміші генотипів його жителів (українців, росіян, євреїв, нагайців, греків і багатьох інших) невелике за розмірами місто подарувало та продовжує дарувати світу видатних людей: художників І. Бродського і А. Хорста, музиканта М. Воскресенського, революціонера-альтруїста П. Шмідта, палеонтолога та письменника-фантаста І. Єфремова, голлівудську зірку актрису О. Куриленко. Але найбільшою гордістю міста є Володимир Аронович Хавкін, безстрашний учений-бактеріолог, який уперше у світі розробив і випробував на собі вакцини проти холери і бубонної чуми наприкінці XIX століття, якими у модифікаціях користуються й до нашого часу. Його особиста участь у розробці вакцин і безпосередня робота з вакцинації населення зупинили епідемії «китайської холери» і пандемію чуми на початку XX сторіччя [1].

Метою цієї публікації є запрошення згадати і вшанувати чудову людину — Володимира Ароновича Хавкіна (1860–1930), ім'я якого в Україні, на жаль, незаслужено занурюється в тінь безвісності та стає невпізнаним навіть у середовищі лікарів-професіоналів, а також запастися квантами оптимізму в умовах очікування появи ефективної вакцини проти вірусу COVID-19, пандемія за участю якого ось уже рік вирує на теренах України й усього світу.

Народився Володимир Аронович Хавкін 3 березня 1860 року в бідній єврейській родині, яка все ж дала можливість хлопчикові з видатними здібностями до навчання отримати класичну освіту в Бердянській чоловічій гімназії. Подальшу освіту Володимир продовжив у Новоросійському імператорському університеті в м. Одесі, де познайомився і на багато років отримав протекцію та дружбу професора, в подальшому нобелівського лауреата І.І. Мечникова. Саме Ілля Мечников прищепив учневі любов до мікробіології, яка стане сенсом усього життя молодого дослідника.

Володимир Аронович Хавкін

В.А. Хавкін (перший зліва у другому ряду) серед співробітників лабораторії І.І. Мечникова в інституті Л. Пастера, Париж, 1889–1890 роки (з матеріалів музею П. Шмідта, філіалу краєзнавчого музею м. Бердянська)

Будинок колишньої Бердянської чоловічої гімназії (зараз – Бердянський державний педагогічний університет) з погруддям В.А. Хавкіна (фото автора)

В.А. Хавкін власноручно вакцинує індійців

Фото Арона Хавкіна (1814–1887) – батька видатного вченого та дивовижно вціліла надгробна плита з його могили, місце якої втрачене під час промислової перебудови міста (музей П. Шмідта, філіал краєзнавчого музею м. Бердянська)

Науково-дослідний інститут епідеміології та імунології ім. В.А. Хавкіна (Haffkine institute) в м. Мумбаї, Індія, сучасне фото (з матеріалів музею історії м. Бердянська)

У роки навчання в університеті широта природи й відчуття соціальної несправедливості молодого Володимира не вміщуються в рамки академічного студентства, що й приводить його в гуртки підпілля «Народ і воля». Згодом на молодого максималіста чекало закономірне розчарування. Страти народо-вольцями самодержців Росії і їх вищих чиновників породжують у відповідь терор. Бомба з рук Хавкіна так і не полетіла в ціль, але відносини з владою зіпсувала назавжди.

Перебуваючи під наглядом поліції в Бердянську та Одесі, В.А. Хавкін приймає рішення емігрувати з Росії. Врешті-решт він з'являється в Парижі в інституті Л. Пастера на посаді учня бібліотекаря. Але головне — за допомогою І. Мечникова він отримує можливість вечорами працювати в мікробіологічній лабораторії, проводячи експерименти з культурами вібріонів холери. Ці експерименти згодом отримали визнання в науковому світі як метод «хавкінізації». Відкриття полягало в багаторазових посівах культури, що призводило до її старіння і втрати певних властивостей вірулентності, проте не знижувало її імуногенність. Таким чином, у 1892 році вперше у світі з'являється жива вакцина проти холери, яку В.А. Хавкін випробовує на собі, використавши експеримент із самозараженням.

А тим часом у світі лютує холера, яка почалася в 1882 році в Китаї, а згодом поширилася в Індії, Середній Азії і загрожувала всьому світу. Визнання науковою громадськістю Парижа ефективності методу запобігання холері В.А. Хавкіна, однак, не сприяло негайному його практичному впровадженню. Так само, як і пропозиція запровадити вакцинацію в Росії. А ось практична Великобританія, зацікавлена у стабільності своїх південних колоній, запрошує в Індію вченого В.А. Хавкіна із пропозицією одразу ж зайняти посаду головного епідеміолога з широкими повноваженнями в Калькутті,

з якою він погоджується. Далі йдуть дні, місяці та роки напруженої роботи щодо практичної вакцинації населення, результатом якої стали близько 35 млн врятованих життів. Особиста боротьба за ці життя коштувала В.А. Хавкіну захворювання на тяжку тропічну малярію з тяжкими серцевими ускладненнями, замахів на його вбивство, втрати близьких людей.

Наступний виклик стався через 4 роки з моменту початку роботи в Індії, де, до речі, вдячні індійці починають називати В.А. Хавкіна Махатмою (найчоловічнішою людиною) на кшталт Махатми Ганді [2]. У Бомбеї (нині — місто Мумбаї) спалахує епідемія бубонної чуми, яка щодня забирає більше ніж 2000 життів. Махатма В.А. Хавкін віддає всього себе роботі тепер уже протичумної вакцини. І вже через 3 місяці неймовірно складної роботи, яку навіть не витримували його помічники, одержує протичумну вакцину, або «лімфу Хавкіна». Знову робота в польових експедиціях, десятки тисяч власноручно проведених вакцинацій і врешті-решт перемога — епідемія зупинена.

Великобританія та Індія високо оцінили подвиг ученого-українця, як було підкреслено у промові відомого англійського хірурга й засновника антисептики лорда Дж. Лістера на урочистостях на честь В.А. Хавкіна у Лондоні. Пізніше його ім'я було увічнено в назві Науково-дослідного інституту епідеміології та імунології (Haffkine institute, Мумбаї), який інтенсивно працює й понині, зокрема з проблеми подолання пандемії COVID-19 [3].

Помер В.А. Хавкін 26.10.1930 р. у самотності в готельному номері Лозанни (Швейцарія), бо свого житла та власної родини він ніколи не мав. Відомо, що всі зароблені гроші він витрачав на підтримку наукових досліджень і благодійність. У Лозанні він залишився назавжди — далеко від поховань рідних йому людей, але, як Людина світу, Махатма — наш видатний український співвітчизник.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів та власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті.

Список літератури

1. Jhala H.I., Haffkine W.M.W. *Bacteriologist — a great saviour of mankind*. Haffkine Institute, Bombay. 1967. Vol. 2(7). P. 106-120.
2. Маркиш Д. *Махатма*. М.: Буки Веду, 2019. 224 с.
3. *Haffkine Institute gets approval for BCG trial*. Update May 4, 2020 (<https://www.hindustantimes.com/india-news/haffkine-institute-gets-approval-for-bcg-trial/story>)

Отримано/Received 15.10.2020

Рецензовано/Revised 17.10.2020

Прийнято до друку/Accepted 19.10.2020 ■

Information about author

Oleg Ivanko, MD, Professor, Head of Department Department of Propaedeutics of Children's Diseases, Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine; e-mail: iog@ukr.net; phon: +38 (067) 997 12 56; <https://orcid.org/0000-0001-7655-5529>

Иванько О.Г.

Запорожский государственный медицинский университет, г. Запорожье, Украина

**Человек, победивший две эпидемии
(к 160-летию эпидемиолога В.А. Хавкина)**

Резюме. Целью публикации является приглашением вспомнить и почтить выдающегося эпидемиолога Владимира Ароновича Хавкина (1860–1930), который родился и учился в Украине, а работал во Франции, Индии и Великобритании. Упомянуты выдающиеся ученые, окружавшие В.А. Хавкина: Илья Мечников, Луи Пастер, Джозеф Листер. Разработанные и внедренные в медицинскую практику В.А. Хавкиным вакцины против холеры и чумы, спасшие многие миллионы

человеческих жизней, с небольшими модификациями используют до сих пор. Названный в честь В.А. Хавкина Научно-исследовательский институт микробиологии и эпидемиологии в г. Мумбаи (Индия) и сейчас активно работает в области медицины, в том числе над проблемой преодоления пандемии COVID-19.

Ключевые слова: Хавкин; эпидемиолог; вакцина против холеры; вакцина против чумы

O.H. Ivanko

Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine

**The man who overcame two epidemics
(to the 160th anniversary of the birth of V.A. Haffkine)**

Abstract. The purpose of the publication is an invitation to honor the name of the brilliant epidemiologist Volodymyr (Waldemar) Haffkine (1860–1930), who was born and studied in Ukraine and worked in France, India and Great Britain. The world known scientists who surrounded V. Haffkine in his practices were Iliia Mechnikov, Louis Pasteur, Joseph Lister. Vaccines against cholera and plague developed and introduced into medical practice by V. Haff-

kine, which saved millions and millions people, are still used today with small modifications. Nowadays, the Haffkine Institute for Training, Research and Testing in Mumbai (India) is actively working in the field of medicine, including the problems of overcoming the COVID-19 pandemic.

Keywords: V. Haffkine; epidemiologist; cholera vaccine; plague vaccine